

Esej o pracy magisterskiej
pt. *Kulturowe szlaki tematyczne Warszawy*
autorstwa mgr Joanny Tomczak

To miasto wymaga poznania transcendentalnego. Przypisywanie dosłownych znaczeń jego elementom tworzy obraz nieskładny, rozproszony w czasoprzestrzeni. Poza doświadczenie zmysłowe wykraczać musi postrzeżenie jego wartości... To ludzie, z których każdy pozostawia na palimpseście trotuaru ślady swoich ścieżek w innym kolorze. Brudnoszare mury z feerią barw graffiti, wesole dzieciaki grające w piłkę na środku smutnej Stalowej, tramwaj jak we śnie na Moście Świętokrzyskim, samochód we mgle zjeżdżający po Kamiennych Schodkach. Twarze ludzi krzyczących, że Warszawa jest brzydka, że jest dzielna... Jest bramą uniwersytetu i bramą do garażu na Powiślu. Jest jednym z przechodniów, robotnikiem na rusztowaniu, zapłakany dzieckiem zgubionym w tłumie pod Rotundą, zdenerwowany kierowcą, który utknął na Wisłostradzie, kobietą wnoszącą zakupy na piąte piętro bez windy w kamienicach Południowego Śródmieścia. Jest zapomnianym w namiętności i pogoni za szczęściem studentem, rozwozicielem pizzy, odstającą płytką chodnikową i małą roześmianą dziewczynką z balonikiem pod kościołem Kapucynów.

Jest enklawą – i jest bez granic. Wysoka i niska, radosna lub przepełniona żalem i goryczą. Kolorowa i szara, nowoczesna i w ruinie. Pęka w szwach. Pęka od ludzi i od oskarżeń. Wystrzela rozpruta zwięzłość miasta, gładka jednorodność jest tylko ograniczeniem. Zabytkowość, jednorodność, uczesanie... to nie tu. Warszawa jest miksturą wybuchową, która wybucha codziennie, co rano, i jak wypalona świeczka wieczorem gaśnie, chowa się. Jest przepełniona hałasem, którego nie da się znieść, bez którego nie da się żyć. Pęka od pomysłów, od dobrych chęci, od fatalnych inwestycji. Pęka z żalu za pretensje i każe całować bruk wszystkim krytykom. Żyje taka, jaka jest, żyje szybko, żyje dzielnie. Co dzień przełamuje ograniczenia, jakie staramy się jej narzucić my – mieszkańcy. Czy jest nijaka...? Nie musi być jakaś. Nie potrzebuje przynależać do kategorii „zabytkowa”, ani „kulturalna”, ani „brudna”. Jest ni taka, ni taka. Jest trochę taka, trochę taka. Warszawa jest przepełniona. Przepełniona różnorodnością.

Praca magisterska „Kulturowe szlaki tematyczne Warszawy” powstała w Zakładzie Geografii Turyzmu Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu

Warszawskiego pod kierunkiem dra Mikołaja Madurowicza. Jest efektem wnikliwych analiz istoty, charakteru, tożsamości i potrzeb Warszawy, podpartych moją pasją badawczą. Pasja ta wynika z wieloletniego zainteresowania tematami varsavianistycznymi, zaszczerpionymi już w domu rodzinnym, a następnie zgłębianymi kolejno w trakcie egzaminu maturalnego, studiów na Międzywydziałowym Studium Turystyki i Rekreacji Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie oraz realizowanych w tym czasie zajęć ogólnouniwersyteckich Uniwersytetu Warszawskiego z Varsavianistyki, zdobywania uprawnień pilota wycieczek i przewodnika turystycznego po Warszawie, praktyk zawodowych w punkcie Informacji Turystycznej Biura Informacji i Promocji oraz pracy w Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy, studiów na specjalizacji geografii turystyki Wydziału Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego, pracy zawodowej w Departamencie Turystyki Ministerstwa Sportu i Turystyki, wreszcie – wyboru tematu pracy magisterskiej i jej realizacji.

Zainteresowania badawcze

Wybierając dziedzinę, która w toku przygotowywania pracy miała stać się obszarem mojej specjalizacji, kierowałam się kilkoma wytycznymi. Najważniejszą determinantą okazała się wspomniana powyżej **pasja i miłość do rodzinnego miasta**. W istotny sposób ograniczyło to zakres przestrzenny geograficznych rozważań do granic Warszawy.

Ważną rolę odegrała także inspiracja zagadnieniem tematykacji przestrzeni miejskiej, poruszonym podczas wykładów prowadzonych przez późniejszego opiekuna pracy, a także wywołana w ich wyniku własna refleksja nad **wielowątkowością fenomenu, jakim jest miasto**, kształtowaną przez konglomerat jego licznych warstw tematycznych, tworzących dopiero w kompletnym zestawie pełen obraz miasta. Nie bez znaczenia pozostała refleksja, iż miasto można poznać i pokochać dopiero wtedy, kiedy się je zrozumie – w szczególności miasto o tak skomplikowanych losach, tak licznych punktach zwrotnych w historii, oraz ukształtowane przez tak wiele splotów okoliczności, jak Warszawa. Efektem powyższych rozważań był pomysł przygotowania nowego i skutecznego narzędzia, umożliwiającego poznanie poszczególnych, wyodrębnionych przestrzeni tematycznych miasta – a pośrednio dzięki temu także poznanie miasta samego w sobie – przez tych, dla których złożoność Warszawy była zbyt zawiła do samodzielnego rozeznawania.

Trzecią okolicznością kształtującą obrany finalnie temat była wstępna analiza **niszy** w przestrzennej ofercie Warszawy, zdefiniowanej właśnie w postaci braku miejskich szlaków

tematycznych, którymi może poszczycić się niejedno miasto nie tylko Polski, ale całego świata. W kontekście przemyśleń o ubogiej turystycznej ofercie towarzyszącej miastu, niedoskonałej infrastrukturze turystycznej oraz braku skutecznej koordynacji poszczególnych elementów składających się na przestrzeń turystyczną Warszawy, postanowiłam wzbogacić wachlarz możliwości oferowanych przez miasto własnymi projektami nowych szlaków tematycznych, które mogą stać się inspirującymi produktami turystycznymi, spełniającymi dla miasta ważną rolę przede wszystkim poznawczą, lecz także funkcję ekonomiczną oraz społeczną.

Geneza problemu badawczego

Trzy powyższe czynniki stworzyły okoliczności i tło konstruowania problemu badawczego pracy. Po zdefiniowaniu pewnego stanu problemowego, którym okazała się nisza w wyposażeniu oferty turystycznej miasta w szlaki tematyczne, postawiłam zasadnicze pytanie: **czy warto ten stan zmieniać?** W tym celu postanowiłam zbadać podaż istniejących w Warszawie i innych polskich miastach szlaków tematycznych oraz porównać go z popytem na tego typu produkty, jednocześnie analizując ich funkcję w przestrzeni miasta oraz funkcjonalność dla potrzeb turystycznych i poznawczych beneficjentów szlaków. Do tego celu użyłam trzech metod badawczych: studium przypadku, obserwacji uczestniczącej oraz wywiadu pogłębionego. Studium przypadku mające na celu zidentyfikowanie podaży, zaś wsparte metodą obserwacji uczestniczącej, polegało na wcieleniu się w rolę użytkownika szlaku tematycznego w miastach, gdzie sieć szlaków istnieje już od kilku lat: Krakowie, Wrocławiu i Poznaniu, a także w Warszawie (w postaci kilku pierwszych inicjatyw tego typu). Podałam analizie i ocenie całe sieci szlaków oraz charakterystyczne cechy poszczególnych ich części, szczególną uwagę przykładając do: sposobu wpisania szlaku w przestrzeń tematyczną miasta, wyrazistości szlaku w tkance miasta, środków promocji, zagospodarowania szlaku, powiązania szlaku z atrakcjami towarzyszącymi itp. Metoda ta była podparta także techniką inwentaryzacji, która polegała na spisaniu nazw oraz cech szlaków i sporządzeniu dokumentacji fotograficzno-rysunkowej.

Obserwacja uczestnicząca stała się także wsparciem metody wywiadu pogłębionego, służącego identyfikacji popytu na szlaki tematyczne w Warszawie. Przeprowadziłam interesujące badania z uczestnikami wycieczek tematycznych po Warszawie. Rozmówcy reprezentowali głównie mieszkańców miasta i pasjonatów tematami warszawianistycznymi. Przedstawiali oni ugruntowane i wartościowe dla pracy poglądy na swoje miasto i jego

potrzeby, także turystyczne, a ponadto proponowali własne pomysły na tematy czy miejsca, które powinny zostać objęte takimi szlakami. W wyniku badań zdefiniowałam potrzeby potencjalnych beneficjentów szlaku związane z tematami oraz określonymi cechami danego szlaku tematycznego.

Ogólne wnioski z badań popytu przyrównane do efektów analiz podaży pozwoliły wysnuć wniosek, iż w Warszawie istnieje (a) **potrzeba** uzupełnienia przestrzeni miasta i jego oferty produktami turystycznymi typu szlak tematyczny. To stanowiło twierdzącą odpowiedź na zadane pytanie badawcze o sens zmiany sytuacji zastanej w stolicy.

Skoro stwierdziłam, iż należy podjąć działania na rzecz zmiany, następnym pytaniem badawczym stało się zagadnienie: **jak to zrobić?**

Ponieważ Warszawa uboga była w podobne produkty turystyczne, do wypracowania pewnych wzorców i zastosowania dobrych praktyk posłużyły wyniki badania metodą studium przypadku i obserwacji uczestniczącej. Spośród szlaków zbadanych w innych miastach wyodrębniłam cechy pozytywne, warte zastosowania w ofercie tworzonych podobnych produktów w Warszawie, i potraktowałam je jako godny naśladowania (b) **wzorzec**.

Następnym krokiem do wypracowania odpowiedzi na pytanie, jak stworzyć odpowiadającą potrzebom miasta ofertę szlaków, było zdefiniowanie jego wartego zaprezentowania potencjału. W tym celu dokonałam rozbioru wielowątkowej przestrzeni Warszawy na poszczególne warstwy tematyczne miasta: historyczną (reprezentowaną przez np. socrealistyczną Marszałkowską Dzielnicę Mieszkaniową, linię przebiegu kanałów powstańczych), polityczno-administracyjną (np. Pałac Prezydencki, dawne pole elekcyjne na Woli), religijną (np. cerkiew św. Marii Magdaleny przy al. Solidarności, kapliczki podwórkowe na starej Pradze i w Śródmieściu), społeczno-obyczajową (np. fontanna Złotej Kaczki przy ul. Tamka, „Dom bez Kantów” przy ul. Krakowskie Przedmieście), handlowo-biznesową (np. Warszawskie Centrum EXPO XXI przy ul. Prądyńskiego, bazar Różyckiego), literacką (np. księgarnia reporterów „Wrzenie świata” przy ul. Gałczyńskiego, pomnik Adama Mickiewicza przy ul. Krakowskie Przedmieście), oraz kulturalno-artystyczną (np. Centrum Sztuki Współczesnej, festiwal „Warsaw Summer Jazz Days”). Następnie ogólnie scharakteryzowałam każdą z nich oraz wyodrębniłam punkty, wydarzenia, osoby i cechy szczególne w przestrzeni, stanowiące w sposób najbardziej wyrazisty o jej wartości i specyfice. Określeniu potencjału miasta posłużyły także wyniki wywiadów pogłębionych, których respondenci wyodrębniali najbardziej atrakcyjne ich zdaniem elementy stanowiące o wartości miasta. Zarówno autorski opis przestrzeni tematycznych, jak i opinie uzyskane od

uczestników wywiadów, cechowały się dużym stopniem subiektywności, warunkowanej osobistym postrzeganiem miasta poprzez pryzmat przeżyć i wspomnień własnych oraz respondentów, ich pasji i przywiązania do Warszawy oraz ich osobistego sposobu postrzegania jej walorów, stąd nie można uznać tej charakterystyki jako w pełni reprezentatywnej i obiektywnej. Jednak istotne jest, aby pamiętać, że w postmodernistycznym paradygmacie badań nie istnieje jedna obiektywna prawda, lecz relatywna rzeczywistość zawsze jest wypadkową wielu czynników – w tym osobistego pryzmatu postrzegania jej przez każdą osobę. Stąd odważyłam się potraktować swoje rozważania jako podstawę do prowadzenia naukowego dyskursu pracy. Te analizy doprowadziły do określenia (c) **meritum** pracy, czyli wyboru godnych pokazania wartości miasta, które następnie miały zostać uwydatnione poprzez włączenie ich w linie przebiegu szlaków tematycznych.

Precyzyjne określenie (a) potrzeb, (b) wzorców i (c) meritum pozwoliło na skonstruowanie **problemu badawczego** w postaci następujących pytań:

1. Czym jest przestrzeń tematyczna i szlak tematyczny?
2. Jakie przestrzenie tematyczne współtworzą przestrzeń Warszawy?
3. Które z elementów tych przestrzeni stanowią walory turystyczne miasta?
4. Jaka jest podaż, a jaki popyt na szlaki tematyczne w Warszawie i w innych miastach Polski?
5. Jak stworzyć dobry szlak tematyczny?

Powyższe pytania badawcze wyznaczyły strukturę całej pracy magisterskiej. Efektem wszystkich przeprowadzonych analiz oraz zgromadzonej wiedzy i pomysłów stały się autorskie pomysły na 16 szlaków w zarysie oraz szczegółowe projekty trzech szlaków tematycznych.

Osie rozważań

W trakcie prowadzonych rozważań ważną rolę odegrały poruszone w treści pracy zagadnienia: tematykacji przestrzeni i przestrzeni tematycznej, szlaku turystycznego i szlaku tematycznego, produktu turystycznego (w tym miejskiego produktu turystycznego-szlaku).

Na potrzeby pracy przeprowadzono polemikę z definicją **tematykacji przestrzeni** (ang. *theming*) proponowaną przez Piotra Lorenza (2007), stanowiącą iż: „*theming* to celowe, intencjonalne nadawanie przestrzeni (zarówno publicznej jak i prywatnej) form stylizowanych na daną epokę historyczną lub też wiążących się z określonym (i przeważnie oddalonym w czasie i przestrzeni) środowiskiem kulturowym”. Dokonano przeglądu rysu historycznego

tematyзації przestrzeni, w wyniku czego zaproponowano rozszerzenie tej definicji i włączenie do niej przestrzeni, które podlegały długotrwałej tematyзації w wyniku naturalnie przebiegających procesów społecznych, historycznych, obyczajowych, osadniczych, politycznych, czy też związanych z wytwarzaniem kultury. W moim rozumieniu takie przestrzenie również spełniają kryteria przestrzeni tematycznych i jako takie mogą być traktowane, ze szczególnym wskazaniem ich wyjątkowej cechy w tej kategorii, jaką jest **autentyczność**. Tym rozumieniem posłużono się podczas przeprowadzania charakterystyki poszczególnych przestrzeni tematycznych Warszawy.

W poszukiwaniu definicji **szlaku tematycznego** na potrzeby pracy, przeprowadzono swoistą indukcję cech szlaku tematycznego do cech szlaku turystycznego udowadniając, iż oba pojęcia posiadają wiele wspólnych charakterystyk. Na tej podstawie potraktowano szlak tematyczny jako liniowy system penetracji turystycznej oraz wykorzystano to porównanie jako pomoc w sformułowaniu niezbędnej definicji, którą posłużono się w dalszych rozważaniach pracy: „Miejski szlak tematyczny to zintegrowany system, składający się zarówno z wyznaczonej zazwyczaj znakami trasy szlaku, jak i wszystkich obiektów wokół niego, mogących mieć związek z tematem w różnych ujęciach, a także miejskie wydarzenia, postaci, atmosfera i genius loci miejsca. Szlak ma umożliwiać poznanie i zrozumienie istoty przestrzeni, po której prowadzi, a także ułatwiać uprawianie turystyki w mieście poprzez odpowiednie wyposażenie w postaci zagospodarowania szlaku, umożliwiającego odwiedzającemu łatwe poruszanie się po nim i zdobywanie informacji o szlaku i jego elementach składowych”. Podobieństwo szlaku tematycznego i szlaku turystycznego wykorzystano także dla określenia koniecznych cech, które szlak tematyczny powinien posiadać.

Analizie poddano także przydatność szlaku tematycznego będącego pewnym zjawiskiem społeczno-poznawczym do tworzenia ekonomicznie opłacalnego **produktu turystycznego-szlaku**. Określono przy tym, jakie wymagania powinien spełniać szlak tematyczny, aby mógł stać się produktem turystycznym, lecz także poszukiwano odpowiedzi na pytanie, czy każdy szlak powinien takim produktem się stać i od jakich uwarunkowań jest to uzależnione.

Obszerną część pracy poświęcono zagadnieniu **przestrzeni tematycznych**. Zadałam sobie pytanie, czym jest przestrzeń tematyczna miasta i jaką rolę w tym mieście pełni? W wyniku polemiki z definicją Piotra Lorensa oraz syntezy cech innych typów przestrzeni, zdefiniowałam przestrzeń tematyczną jako:

- wynik procesów kształtowania przestrzeni przez konkretne grupy ludzi,
- przestrzeń posiadającą wyraźny temat przewodni, który wpływa na wygląd zewnętrzny otoczenia oraz charakter życia społeczno-kulturalnego w jej obszarze,
- przestrzeń, której granice wyznacza obecność tematu i wszelkich jego przejawów w architekturze, wydarzeniach, zachowaniach społecznych itp.

Przestrzeń miejską postrzegam jako syntezę różnorodnych przestrzeni tematycznych, z których każdą kształtuje inny wątek. Na podkład ulic i placów nakładają się jak przezroczyste kalki kolejne warstwy, które niosą ze sobą treści pochodzące z poszczególnych sfer życia społeczności w mieście: kultury, komunikacji, zieleni miejskiej, nazewnictwa, historii, działalności społecznej mieszkańców, polityki i administracji, religii, rozrywki, obyczajów, handlu, sztuki itp. Mozaika wszystkich tych elementów stanowi barwny konglomerat cech, który dopiero buduje wyobrażenie różnorodności miasta jako fenomenalnego wytworu człowieka. Takie postrzeganie przestrzeni miejskiej jest szczególnie adekwatne w przypadku Warszawy – miasta stołecznego na przedpolu starej Europy, o niezwykle burzliwej historii, pełnego kontrastów, niejasności, antagonizmów pośród jego zwolenników i przeciwników, miasta wybuchającego różnorodnością. W dalszym toku rozważań dokonałam analizy ogólnie postrzeganej przestrzeni Warszawy na poszczególne warstwy tematyczne, w których następnie szukałam najbardziej wyrazistych walorów – obiektów, wydarzeń i postaci – świadczących o wartości danej przestrzeni. Ów tok postępowania stał się najważniejszym gruntem dla opracowywanych później projektów szlaków tematycznych. Wyodrębnione walory bowiem zostały wyselekcjonowane, a następnie połączone liniami przebiegu projektowanych szlaków tematycznych, przy uważnym uwzględnieniu wszystkich okoliczności warunkujących równoległe trasę szlaku, takich jak jego planowane zagospodarowanie, dostępne środki transportu, zakładaną grupę odbiorców i czas przebycia *etc.*

Efekty pracy

W wyniku syntezy wszystkich poruszonych w pracy zagadnień: zdefiniowanych **potrzeb**, określonych **wzorców**, wybranego **meritum** – czyli dostępnych walorów – a także mając na uwadze wybrane konieczne cechy dobrego szlaku, a także każdorazową decyzję dotyczącą zasadności jego kreowania jako produktu turystycznego, zaproponowałam autorskie pomysły na uzupełnienie oferty turystycznej Warszawy o nowe inicjatywy czy też narzędzia – w postaci miejskich szlaków tematycznych. Szesnaście pomysłów opracowałam

w zarysie, wpisując je w każdą ze zdefiniowanych wcześniej przestrzeni tematycznych. W ramach opisu tych tras zaproponowałam: nazwę, skrócony opis, ogólny przebieg, grupę odbiorców oraz koordynatora jego kompleksowej oferty. Trzy szlaki zostały natomiast zaprojektowane w sposób szczegółowy, z uwzględnieniem czterech osi, wokół których skupiało się postrzeganie Warszawy przez respondentów badań: jako miasta kultury, miasta historii i miasta stołecznego, a także jako celu krótkookresowych wizyt turystów. Dlatego też obrano trzy powyższe sfery tematyczne jako bazę dla następujących szczegółowych projektów:

1. *Za warszawskim modernizmem na Saską Kępę* (przestrzeń historyczna), prowadzącego przez:
 - a) Żoliborz (m.in. dom Stanisława i Barbary Brukalskich przy ul. Niegolewskiego, gmach Szkoły Głównej Służby Pożarniczej przy ul. Słowackiego, gmach Akademii Wychowania Fizycznego przy ul. Marymonckiej),
 - b) Śródmieście (m.in. gmach Teatru Polskiego, Dom Handlowy Braci Jabłkowskich, gmach Muzeum Narodowego, kamienica Wellischów przy al. Przyjaciół),
 - c) Mokotów (m.in. dom Wedla przy ul. Puławskiej, gmach Dowództwa Korpusu Ochrony Pogranicza przy ul. Chałubińskiego, Tor Wyścigów Konnych na Służewcu),
 - d) Ochotę (m.in. gmach Instytutu Radowego im. Marii Skłodowskiej-Curie przy ul. Wawelskiej, dom oficerski Funduszu Kwaterunku Wojskowego przy ul. Nowowiejskiej, dom Szatensztajna przy ul. Filtrowej),
 - e) Saską Kępę (m.in. dom rodziny Wolframów przy ul. Bajońskiej, Stacja Krwiodawstwa przy ul. Saskiej, Kościół Matki Boskiej Nieustającej Pomocy);
2. *Warszawa miastem street art'u* (przestrzeń kulturalno-artystyczna), prowadzącego m.in. przez: trójwymiarowy mural dotyczący Marii Skłodowskiej-Curie przy ul. Lipowej, bluszcz na filarach wiaduktu nad skrzyżowaniem al. Jana Pawła II i al. Jerozolimskich, Galerię Osobowości Kultury Warszawy XX w. przy al. Armii Ludowej, „gniazdo” street art'u na „Patelni” – placu przed wejściem do metra Centrum, graffiti „Warszawa ‘44” przy al. Wilanowskiej),

3. *Do szopy na wolną elekcję, czyli Trakt Elekcyjny* (przestrzeń polityczno-administracyjna), prowadzący m.in. przez: pola elekcyjne na Kamionie i na Woli, kościół św. Stanisława Biskupa z obrazem Matki Boskiej Elekcyjnej, Archikatedrę św. Jana Chrzciciela, wylot ul. Mostowej na dawny Most Jagielloński, trakt elekcyjny wzdłuż ul. Senatorskiej, Elektoralnej, Chłodnej).

Przedstawione projekty mają wymiar aplikacyjny – oprócz opisu zawierają precyzyjnie określone cechy: nazwę, grupę odbiorców, sugerowanego koordynatora oferty szlaku, możliwy środek transportu, specjalnie dobrane zagospodarowanie i oznakowanie trasy, powiązane dodatkowe atrakcje, precyzyjny przebieg trasy wraz z mapą. Zaplanowałam także środki promocji adekwatne dla określonych grup odbiorców oraz wyboru stopnia komercjalizacji szlaku, tzn. przekształcenia go w produkt turystyczny-szlak. Tak przygotowane projekty są gotowe do materializacji w przestrzeni Warszawy, pod warunkiem uzyskania zainteresowanego koordynatora oraz budżetu takiego zadania.

Podsumowanie

Warszawa jest miastem różnorodności. Nie mieści się w żadnych schematach, nie można jednoznacznie przyporządkować jej do żadnej ze znanych kategorii miast. Nie sposób zatem pisać o niej szablonowo, skrótowo, hasłowo. Próba wieloaspektowej charakterystyki przestrzeni miejskiej Warszawy i jej wielu obliczy zaowocowała obszernym opracowaniem, które stanowi wciąż jedynie pobieżne spojrzenie na jej specyfikę. Warszawa jest niewyczerpaną studnią wątków, miejsc, wydarzeń i postaci wartych ukazania, a składających się na pełen obraz miasta. Zaproponowane projekty są jedynie wyborem z możliwej sieci podobnych produktów turystycznych, mogą też stanowić inspirację bądź impuls do rozwijania oferty turystycznej miasta lub zaczątek systemowego podejścia do kształtowania jego turystycznego wizerunku. Prócz roli operacyjnej – narzędzia do kanalizowania ruchu turystycznego, wspomagającego turystę w zwiedzaniu miasta – szlaki te spełniają także niezwykle ważną funkcję poznawczą, służącą nie tylko turystom, ale także mieszkańcom miasta. A tak intensywna wielowątkowość i różnorodność Warszawy wymaga specjalnie dedykowanych narzędzi, wspomagających proces poznawania, czyli uczenia się miasta. W tym przypadku musi być to proces etapowy, przeprowadzany fragmentarycznie, dogłębnie i z należytą starannością – w przeciwnym wypadku miejski *flaneur* nie ma szans nie pogubić się w mozaice zagadnień i tajemnic, jakie na każdym kroku kryje w sobie... moje miasto.